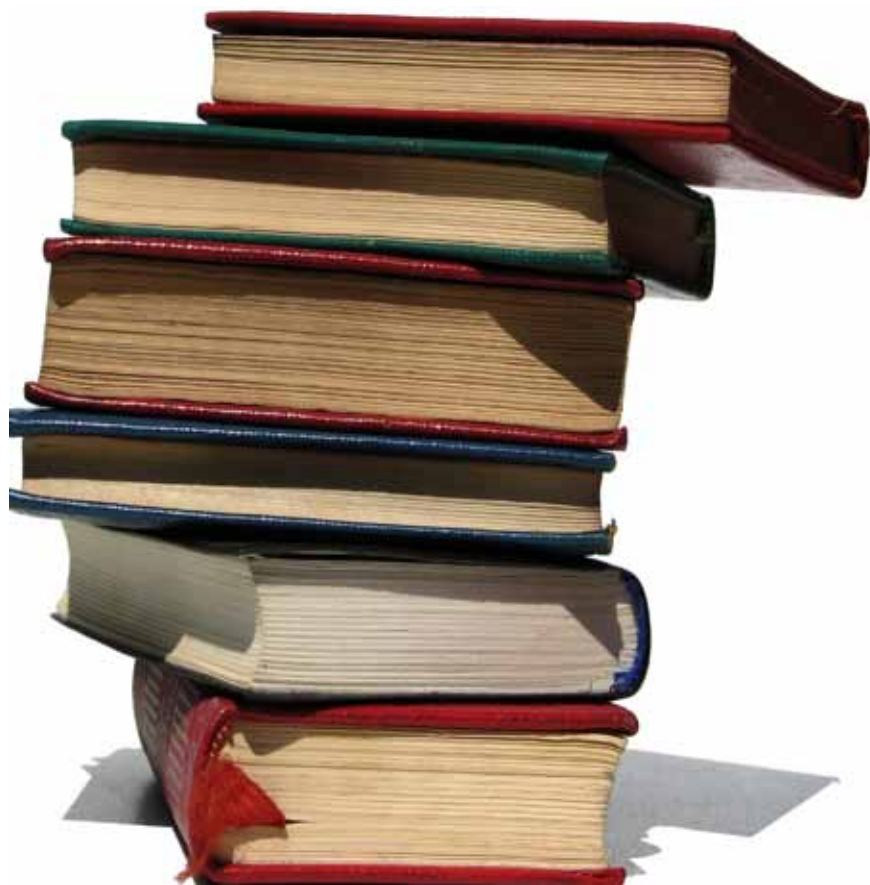

شیوه نامه نقد و تحلیل آثار و کتب در طراز جهان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی

بهمن ماه ۱۳۹۰

www.shmoton.ir

info@shmoton.ir

مقدمه

به منظور معرفی و تحلیل آثار برجسته علوم انسانی در سطح جهانی و زمینه سازی برای نظریه پردازی در حوزه علوم انسانی، از سال ۱۳۹۰، تحلیل و بررسی آثار و كتب معتبر جهانی در دستور کار «شورای بررسی متون و كتب علوم انسانی» قرار گرفته است. هدف از این کار ارتقای خلاقیت نظری در محافل آکادمیک و تقویت فرهنگ نقد و نقد پذیری در میان محققان و استادان علوم انسانی کشور است.

در این بررسی ها، آثاری که در فرآیند رشد و بالندگی علوم انسانی نقش برجسته ای داشته اند و مشتمل بر نظریه ها یا تحلیل های علمی مهم و ماندگاری هستند، به جامعه علمی کشور معرفی می شوند. همچنین با برجسته سازی «نقاط قوت و ضعف» و ارائه نقد های «پژوهشی»، فرصتی برای رشد جریان گفتگوی علمی در سطح کشور فراهم می گردد. نقد و تحلیل این آثار همچنین امکان فراتر رفتن از نظریه های موجود و زمینه سازی برای ارائه نظریه های علمی جدید یا حداقل طرح مفاهیم نو را سبب می شود. البته باید توجه داشت نقد آثار برجسته جهانی، تنها از عهده محققین و استادان مبرزی بر خواهد آمد که اشراف علمی کافی در حوزه تخصصی مربوط داشته باشند، ولی حتی معرفی تحلیلی این آثار نیز می تواند نقش شایسته ای در فضای علمی کشور ایفا نموده و در روند نقدهای سپس تر قرار گیرد. «شورای بررسی متون و كتب علوم انسانی» بدین وسیله از همه صاحب نظران حوزه علوم انسانی کشور دعوت می نماید در جهت تحقق این رسالت عالی، آن را یاری نمایند و بر همین بنیان در پی انتشار کتابچه نقد و بررسی کتاب های علوم انسانی در دو سطح ملی و جهانی که مشتمل بر برنامه نقد كتب در گروه های ۱۲ گانه شورا بود، این شیوه نامه ارائه می گردد تا از این طریق ساختار، روش و قالب های نقد كتب در طراز جهانی معین گردد.

«دبیر خانه شورای

بررسی متون و كتب علوم انسانی»

ویژگی‌های آثار و کتب جهانی:

نوشته‌هایی، آثار و کتب در طراز جهانی به حساب می‌آیند که دارای ویژگی‌های ذیل می‌باشند:

۱ در میان صاحب نظران حوزه تخصصی مربوط در سطح جهانی شناخته شده باشند.

۲ مشتمل بر ایده‌های بدیع، مفاهیم خاص و یا نظریه‌ای جدید باشند.

۳ در ادبیات تخصصی، منشأ آثار علمی یا فکری قابل توجهی بوده و مورد ارجاع اهل فن قرار گرفته باشد.

۴ مؤلف آن از دانشمندان به نام حوزه تخصصی مربوط باشد.

روش تحلیل و بررسی:

ناقد اثر باید با اتکاء به دانش موجود در حوزه تخصصی خود و با بهره‌گیری از رویکرد علمی و مشی منصفانه به تحلیل جایگاه اثر در فضای علمی، نوآوری‌ها، دستاوردها و اثرات آن بر سایر صاحبان اندیشه و یا جامعه علمی پرداخته و در عین حال، نقد علمی و نیز نکات اصلاحی مورد نظر خود را درباره محتوا و ساختار اثر ارایه دهد.

بدیهی است این کار خود یک اثر علمی و پژوهشی به حساب می‌آید زیرا به معرفی شکلی صرف محدود نمی‌شود بلکه تحلیل محتوایی و مبنایی آن را نیز مطمح نظر قرار می‌دهد و چه بسا به ارایه مباحث تکمیلی در خصوص آن خواهد پرداخت.

اجزای پیشنهادی تحلیل و ارزیابی نقادانه:

ضمن توجه به جریان آزاد نقد علمی و ضرورت عدم ایجاد هرگونه محدودیت و جهت‌دهی ذهنی به ناقدین اما، به جهت وحدت رویه و امکان ساماندهی شکلی به آثار ناقدین توصیه می‌شود نقد، تحلیل و بررسی آثار و کتب جهانی دارای چند بخش باشد:

۱ معرفی کلی اثر و مؤلف:

در این بخش علاوه بر معرفی شناسنامه ای و شکلی، ویژگی ها و محورهای اصلی و مهم اثر و نیز موقعیت و رویکرد مؤلف معرفی می شود تا خواننده ذهنیتی روشن نسبت به آن به دست آورد و در آن، ویژگی های شخصیتی، فکری، علمی و سایر آثار مهم مؤلف هم می تواند معرفی شود.

۲ تحلیل بیرونی و خاستگاه اثر و مؤلف آن:

در این بخش عوامل، زمینه ها، و خاستگاه علمی، فکری و اجتماعی اثر و مؤلف، که فضای محیطی شکل گیری اثر را پدید آورده اند، به اجمال مورد بررسی قرار می گیرد. علاوه بر این، جایگاه اثر در میان سایر آثار مرتبط در حوزه تخصصی و نیز سیر تاریخی و شکل گیری آن معرفی و تحلیل می شود.

۳ تحلیل درونی و جایگاه اثر:

در این بخش، موضوعات اصلی و کانونی، مبانی فلسفی و روش شناختی، پیش فرض ها، نظریه مطرح در اثر، شیوه استدلال و منطق حاکم بر اثر، آثار و دستاوردهای نظریه مطرح، و نیز منابع و استنادات اثر، معرفی و تحلیل می شود.

۴ نقد و ارزیابی اثر:

در این بخش، تأملات نهایی در خصوص محتوای اثر و ارزیابی شکلی، ساختاری و روش شناختی و در صورت لزوم نحوه ترجمه آن ارایه شده، پیشنهادات احتمالی ناقد درباره موارد یاد شده ارایه می شود. مناسب است استمرار رویکرد آثار و نتایج علمی اثر در تتبعات صاحب نظران بعدی مورد توجه قرار گیرد. همچنین نقد نظریه مطرح در یک اثر جهانی می تواند از دو منظر مورد لحاظ قرار گیرد:

- الف: نقد درون ساختاری (بنایی) که به تحلیل و بررسی میزان انسجام و نظم منطقی اثر و عدم وجود تناقضات درونی آن می پردازد.
- ب: نقد بیرون ساختاری (مبنایی) که خود شامل دو مرحله می تواند باشد؛

مرحله اول: تحلیل و بررسی میزان هماهنگی مفاد اثر با اصول و مبانی مفروض آن.
مرحله دوم: تحلیل و بررسی میزان ارتباط و چالش مفاد اثر با مبانی و اصول دینی و اسلامی.

قالب‌وشیوه‌های ارائه نقد:

پیشنهاد می‌شود شیوه‌های ارائه، توسط ناقدین آثار در قالب یکی از موارد زیر تنظیم گردد:

۱ به صورت یک مقاله علمی پژوهشی با حداقل ۱۵ صفحه؛ با توجه به «اجزاء پیشنهادی ۴ گانه» و با رعایت اصول و قواعد یک مقاله علمی پژوهشی (طبق قواعد مجلات علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)

۲ به صورت یک کتاب علمی با حداقل ۵۰ صفحه؛ با توجه به «اجزاء پیشنهادی ۴ گانه» و با رعایت اصول و قواعد یک کتاب علمی دانشگاهی (طبق قواعد انتشارات علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)

۳ به صورت یک کتابچه علمی با حداقل ۳۰ صفحه که به دو صورت می‌تواند ارائه شود:

- الف - طبق بند ۲
- ب - نقد آزاد علمی (طبق توافق نامه بین ناقد و گروه مربوط بر اساس شیوه پیشنهادی خاص ناقد)

۴ به صورت یک یادداشت علمی کوتاه با حداقل ۵ صفحه؛ با توجه به «اجزاء پیشنهادی ۴ گانه»

بدیهی است طبق رویه رایج در «شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی»، نقد آثار و کتب جهانی نیز توسط استادان گروه‌های ۱۲ گانه شورا که نسبت به موضوع اشراف کافی دارند ارزیابی شده و به تناسب، علاوه بر امکان چاپ در نشریه «پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی» یا سلسله کتب «نقدنامه» و یا چاپ در «سلسله انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی»، مورد تقدیر قرار خواهد گرفت.

معرفی اجمالی شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی

۱ فکر تشکیل شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی در پی تأکيدات مکرر مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در خصوص توجه به تولید علم در حوزه علوم انسانی در سال ۱۳۷۴ در ذهن جمعی از استادان صاحب نظر و با تجربه شکل گرفت و مقدمات تاسیس آن با همکاری وزیر محترم وقت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی فراهم شد.

۲ شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی از همان آغاز فعالیت به دلیل عنایت مقام معظم رهبری (مدظله العالی) به مسأله اسلامی شدن دانشگاه‌ها، سیاست‌های خود را (در آن شرایط)، متوجه کمک به رشد تفکر انتقادی در تولیدات علمی دانشگاهی نمود و به این نتیجه رسید که تولید علم در حوزه علوم انسانی بدون توجه به نقد وضعیت موجود، موجب ارتقای این علوم در کشور نخواهد شد. بر همین اساس اهداف و سیاست‌های شورا بر نقد متون درسی و کمک درسی دانشگاه‌ها متمرکز شد. اما در کنار نقد و بررسی متون درسی، موضوعات زیر جزء برنامه‌هایی بود که در دستور کار شورا قرار گرفت:

- توسعه فرهنگ نقد در جامعه علمی
- تقویت جایگاه علوم انسانی
- کمک به اصلاح برنامه‌های آموزشی حوزه علوم انسانی
- پیشنهاد تدوین و اصلاح سرفصل‌های دروس علوم انسانی مطابق با تحولات جهانی در عرصه علوم انسانی
- پیشنهاد تاسیس دروس و دوره‌های جدید در برنامه‌های آموزشی علوم انسانی کشور
- کمک به طراحی رشته‌های جدید علوم انسانی با رویکرد اسلامی و ایرانی
- شناسایی و ایجاد بانک اطلاعات برای متون درسی و کمک درسی دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی
- شناسایی و ایجاد بانک اطلاعات نشریات فعال علمی - پژوهشی در حوزه علوم انسانی در داخل و خارج از کشور
- جمع‌آوری روش‌های تدریس استادان نسل‌های متفاوت در علوم انسانی (تاریخ شفاهی تدریس در ایران)
- آسیب‌شناسی شیوه جذب دانشجو در علوم انسانی

- بررسی تحولات رشته‌ها و ارتباط آن‌ها با فناوری‌های جدید در حوزه علوم انسانی
- ایجاد بانک اطلاعات در خصوص علوم انسانی به منظور کمک به استادان، دانشجویان و برنامه‌ریزان کشور.

۳ با همه تنگناهای موجود، اعضای شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی به همراه ۱۲ گروه تخصصی آن و با همکاری حدود ۱۷۰۰ نفر از استادان دانشگاه‌های سراسر کشور، با اعتقاد به ضرورت ادامه فعالیت‌های این نهاد ارزشمند برای رشد و اعتلاء علوم انسانی کشور؛ در طول ۱۵ سال خدمت در حدود امکانات و شرایط، توانسته به پاره‌ای از اهداف مورد نظر دست یابد. گرچه در فرض حمایت‌های جدی لازم، هم اکنون جامعه علمی و هر آینه کشور، از فقدان یک مرکز سیاست گذاری علمی در حوزه مسائل کلان علوم انسانی در عرصه ملی و بین‌المللی (با توجه به رویکردهای اسلامی و بومی و ایرانی)، رنج نمی‌برد؛ تا از این طریق با ایجاد وحدت رویه در برنامه‌ریزی‌های آموزشی، پژوهشی و اجرایی و نیز ایجاد یک دیدگاه کلان نسبت به علوم انسانی (از منظر اسلامی و ایرانی)، اقدامات پراکنده و گاه متعارض مراکز دست‌اندرکار را به سمت و سوی واحدی ساماندهی و هماهنگ‌سازی کند.

با این همه، فعالیت‌های گرانسنگ پیشین این شورا، از سال ۱۳۹۰ با رویکرد جدیدی که به ساختار شورا، کیفیت، و کمیت برون‌دادها داشت، شتاب روزافزونی به خود گرفت و علاوه بر رویه معمول نقد و بررسی متون داخلی و ملی، نقد و تحلیل نظریه‌های مطرح و تأثیرگذار جهانی در قالب کتب و متون در طراز جهانی مورد توجه قرار گرفت. در قدم نخست، حدود ۱۰۰ عنوان کتاب حاوی نظریه‌های معاصر در عرصه علوم انسانی، در دستور کار گروه‌های تخصصی گذارده شد (که گزارش آن در کتابچه «نقد و بررسی کتاب‌های علوم انسانی در دو سطح ملی و جهانی» توسط شورای بررسی متون به چاپ رسیده و در دانشگاه‌های کشور توزیع شده است). این شورا امیدوار است با یاری اندیشمندان، صاحب‌نظران و همه دلسوزان حوزه علوم انسانی از این طریق علاوه بر ترویج جریان نقد در جامعه علمی کشور؛ نقد علمی، جامع و نظام‌مند نظریات مطرح در حوزه علوم انسانی معاصر و به ویژه غربی نیز سکه رایج مجامع علمی شده و بدین‌سان زمینه‌های تولید و ابداع علوم انسانی، اسلامی - ایرانی متناسب با مقتضیات جدید جهان علمی نیز فراهم گردد؛ تا در آینده نزدیک مراکز علمی در ایران، به عنوان مراجع نقد علمی آخرین دستاوردهای روز در حوزه علوم انسانی جهان به حساب آیند.

این ایده عالی و افق روشن بر آمده از تأکیدات رهبر معظم انقلاب اسلامی

(مدظله‌العالی) در دیدار اعضای شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی مورخه ۱۳۸۵/۱۱/۲ است مبنی بر: «ضرورت انجام طرح‌های کلان در حوزه علوم انسانی توسط این شورا» و نیز «ضرورت تدوین مواد لازم و منابع و کتب درسی دانشگاهی و مرجع‌سازی علمی برای اساتید علوم انسانی» و نیز «ضرورت تبیین اهمیت و نقش مهم علوم انسانی در حوزه باورها، فرهنگ عمومی جامعه و همچنین مسئولین نظام».

جهش جدید فعالیت‌های شورای بررسی متون در دیدار مجدد اعضاء شورا با رهبر فرزانه انقلاب اسلامی در مورخه ۱۳۹۰/۱۲/۱، مورد تأکید، راهنمایی و تذکرات هوشمندانه ایشان قرارگرفت و خط جدیدی به روی مسیر فعالیت‌های آن گشود؛ تأکید بر «شکستن خطوط قرمز در نقد دیدگاهها و نظریات غربی در حوزه علوم انسانی به عنوان کار اصلی شورای بررسی متون» و نیز درایت‌های عالمانه ایشان مبنی بر تأکید به «مسأله علوم انسانی اسلامی» و «اهمیت و ضرورت تغییر نگاه استادان و دانشجویان به این مسأله در جهت امکان دستیابی به علوم انسانی بومی مبتنی بر جهان بینی اسلامی»، فعالیت‌های جدید این شورا به سمت پاره‌ای از اهداف زیر سوق داده است:

- ۱- تکمیل برنامه نقد کتب ملی و جهانی حوزه علوم انسانی در سال ۱۳۹۱ و به ویژه نقد نظریات بین‌المللی و معاصر غربی از زاویه مبانی دینی و جهان بینی اسلامی و ساماندهی آن،
- ۲- تلاش در جهت ایجاد روحیه امیدبخشی علمی برای تحقق «علوم انسانی اسلامی» با تأسیس اولین گروه پژوهشی مطالعات روش‌شناسی علوم انسانی اسلامی و تأسیس رشته فلسفه علوم انسانی اسلامی و زمینه‌سازی برگزاری جریان نظریه‌پردازی نظام‌مند در این خصوص،
- ۳- تهیه منشور نقد جامع علمی درحوزه علوم انسانی کشور با توجه به رویکردهای دینی و بومی و مرزبندی بین نقد فعال و منفعل و نیز تفاوت نقد در افق جهان بینی اسلامی و جهانی‌بینی مادی غربی،
- ۴- تکمیل ظرفیت شبکه ارتباطی استادان حوزه علوم انسانی کشور به عنوان پشتوانه علمی و پژوهشی مدیریت کلان نظام و ۵- ارتباط بیش از پیش با صاحب‌نظران عرصه علوم اسلامی و مراکز علمی و پژوهشی فعال در حوزه علمیه قم.